

Jeseň roku 1812. Napoleon na čele svojej rozbitej a zdecimovanej armády opustil Moskvu a odchádza z Ruska. Utrpel zdrvivú porážku, Rusi rozvíjajú ofenzívu, triumfujú. Cár Alexander I., ktorý vtedy vládol, aby vyjadril Prozreteľnosti vďaka, že „zachránila Rusko pred hroziacou záhubou“, rozhodol sa vybudovať v Moskve chrám „zasvätený tomu, kto zachránil Rusko“ – zasvätený Kristovi Spasiteľovi.

Chrám má byť taký veľký, aká veľká je cárova vďačnosť Božiemu synovi – má teda byť obrovský, gigantický.

Ale keďže cár bol zaujatý dobýjaním Azerbajdžanu a Besarábie a možno aj pre zvyčajné neporiadky alebo jednoducho pozabudol, chrám za jeho života vybudovaný nebol. Až nástupca a brat Alexandra I. – Mikuláš I. – v piatom roku spravovania svojej imperátorskej vlády, teda v roku 1830, opätovne oživil ideu výstavby onoho chrámu vďaka. O dva roky neskôr cár schválil plán stavby, ktorý mu predložil architekt Konstantin Ton. Šesť rokov uvažoval Nikolaj I., kde by ten chrám mal stáť. Nakoniec sa rozhodol a zvolil práve to miesto, kde dnes špeciálna kategória ľudí, kúpajúca sa v otvorenom bazéne za treskúcich mrazov, podáva dôkazy o svojej mužnosti a zocelenosti. Toto miesto malo dve prednosti: po prvé – nachádzalo sa blízko Kremľa a po druhé – hneď vedľa tiekla rieka, v ktorej pravoslávny Boží ľud mohol uskutočňovať svoju tradičnú náboženskú očistu.

Cár onedlho vymenoval výbor pre výstavbu chrámu Krista Spasiteľa a práce sa naplno rozbehli.

Výstavba chrámu trvala štyridsaťpäť rokov.

Starostlivo na ňu dozeral Nikolaj I., ktorý však v roku 1855 za tajuplných okolností zomrel. V otcovom diele pokračoval jeho syn Alexander II., ale ten zahynul pri bombovom atentáte v marci 1881. Našťastie, stálu a horlivú starostlivosť o stavebné práce prejavoval aj nasledujúci cár, syn Alexandra II. – Alexander III. Ani jeden z nich nešetril čas ani peniaze na túto ambicióznú (a zdalo sa, že stáročiam adresovanú) akciu. Nielen Moskva, nielen Rusko, ale celý svet v ohromení a nemom údive sledoval túto stavbu. Cári prichádzali a odchádzali, staré pokolenia zomierali a nové zaľudňovali svet. Rusko sa podchvíľou vrhalo do krútnav ďalších vojen a výbojov alebo trpelo v periodických vlnách hladom a epidémiami, a predsa nič nemohlo prerušiť, ba ani spomaliť práce na tomto unikátnom a nevídanom diele.

Vysviacka chrámu prebieha v prítomnosti cára Alexandra III. 26. mája 1883. Zhromaždení, aj keď im vonkajší vzhľad stavby, vznikajúcej celé roky pred ich očami, bol dôverne známy, teraz po vstupe do interiérov nevedia potlačiť výkriky nadšenia a obdivu. Čísla, ktoré uvádzajú architekti, ešte stupňujú atmosféru nezvyčajnosti a extázy.

A naozaj, je sa čím nadchýnať. Chrám Krista Spasiteľa dosahuje výšku viac ako tridsiatich poschodí. Steny sú 3,2 m hrubé – spotrebovalo sa na ne štyridsať miliónov tehál. Tieto steny – z vonkajšej aj vnútornej strany – pokrývajú dosky z altajských a podolských mramorov, ale aj z fínskej žuly. Tieto dosky sú na celom povrchu chrámu pripevnené k tehľám pomocou špeciálnych olovených príchytiek. Svätý príbytok korunuje gigantická kupola pokrytá medeným plechom a váha tohto plechu dosahuje stosedemdesiatšesť ton. Na vrchole stojí kríž výšky troch poschodí. Kupolu obklopujú štyri zvonice, v ktorých visí štrnásť zvonov – spoločne vážia šesťdesiatpäť ton. Hlavný zvon váži dvadsaťštyri ton (najväčší poľský zvon – Zygmunt na Waweli – váži osem ton). Do chrámu vedie dvanásť brán vykovaných z bronzu. Ich spoločná váha je stoštyridsať ton.

Ale najimpozantnejší je interiér. Osvetľujú ho sviece umiestnené na troch tisícach svietnikov. A navyše – keďže podľa pravoslávneho zvyku veriaci pri vstupe do chrámu zapalujú vlastné sviečky a týchto veriacich sa do chrámu zmestí viac ako desaťtisíc odrazu – svetlo žiari z chrámových oblokov do veľkej vzdialenosti.

Ale vo vnútri – čo je vo vnútri? Po vstupe vidíme pred sebou gigantický a oslepujúci ikonostas, na ktorý sa použilo štyristodvadsaťdva kilogramov zlata. Ikonostas odráža mihotavé svetlo tisícov lojových sviec a jeho intenzívny a panovačný jas nás nebadane vovádza do pokornej duchovnej sústredenosti.

Dolnú časť stien pokrýva stosedemdesiatšesť mramorových dosiek, do ktorých sú vytesané nasledujúce údaje: dátumy a miesta bitiek ruských ozbrojených síl; názvy plukov a divízií, ktoré tam bojovali, a mená ich veliteľov; počty padlých a ranených; kto a aké vyznamenania za ne dostal, osobitne, komu bol udelený Kríž sv. Juraja.

Vyššie nad mramorovými doskami až po vrchol kupoly povrch stien pokrývali obrazy namaľované špeciálnou technikou na bielu omietku. Boli tam podobizne svätcov, scény zo života Krista a apoštolov, biblické motívy. Autormi týchto obrazov boli najslávnejší ruskí maliari tých

čias – Bruni aj Vereščagin, Kramskoj aj Litovčenko, Serov aj Surikov.

Tento imponujúci a veľkolepý chrám, svojimi rozmermi jedinečné architektonické dielo, ozajstná pýcha ruského umenia, existoval štyridsaťosem rokov – do polovice roku 1931, keď sa Stalin rozhodol zbúrať ho. Ale neodohralo sa to takým drastickým a primitívnym spôsobom, že by Stalin bol zrazu svetu a krajine oznámil: „A teraz zbúrame chrám Krista Spasiteľa.“

Nie, kdeže!

Nijaké takéto vystúpenie a oznámenie! Jednoducho sa v Pravde 18. júla 1931 ukázala správa, že vrcholné orgány ZSSR prijali uznesenie o vybudovaní Paláca sovietskych v Moskve. Správa obsahovala aj informáciu, kde tento palác má stáť. Nezainteresovaným ľuďom adresa nehovorila nič, ale obyvateľom Moskvy hovorila všetko – že palác má byť vybudovaný na mieste, kde stojí chrám. Prečo akurát tam? Moskva je predsa obrovské mesto, je tam množstvo prázdnych parciel, dokonca aj v blízkosti Kremľa sa nájdu voľné, nezastavané pozemky, dalo by sa teda vybrať naozaj vynikajúce umiestnenie. A predsa nie, voľba predsa len padla presne na ten kúsok zeme, na ktorom stojí chrám Krista Spasiteľa.

Prečo?

Jednoduché vysvetlenie, že teraz vládne ateizmus, že prebieha boj proti náboženstvu, že sa zatvárajú kostoly a kláštory, bolo, prirodzene, správne, ale neobjasňovalo úplne všetko. Napokon, v Moskve je množstvo kostolov, dokonca aj v Kremli je niekoľko chrámov, a predsa vodcov prst spočinul práve na tomto jedinom mieste, tam, kde sa týčila imponujúca silueta chrámu, ktorý vybudovali cári celej Rusi, aby sa poďakovali Bohu za to, že prinútil Napoleona na ústup a zachránil ich Impérium.

Stalin prikazuje zbúrať najväčší sakrálny objekt v Moskve. Popustíme na chvíľu uzdu fantázii. Je rok 1931. Predstavme si, že Mussolini, ktorý v tom čase vládne v Taliansku, rozkazuje zbúrať chrám sv. Petra v Ríme. Predstavme si, že Paul Doumer, ktorý je v tom čase francúzskym prezidentom, dáva zbúrať v Paríži katedrálu Notre Dame. Predstavme si, že maršal Piłsudski prikáže zbúrať kláštor na Jasnej Góre v Čenstochovej.

Môžeme si niečo také predstaviť?

Nie.

V priebehu jednej noci obrovský priestor okolo chrámu obkolesí plot a už na svitaní sa pristupuje k práci. Dielo zbúrania chrámu by sa dalo – podľa akustických kritérií – rozdeliť na dve etapy: a) tichú, b) hlasnú. Počas tichej etapy vládla olupuje chrám. Vieme, aké poklady boli v tejto svätyni. Takmer pol tony čistého zlata. A koľko ton striebra, mosadze, emailu, ametystov! Koľko diamantov a smaragdov, tyrkysov a topázov! Koľko drahocenných ikon a vyzdobených evanjeliárov, koľko pastorálov a kadidelníc! A kolekcie zlatom a striebrom vyšívajúcich liturgických rúch, všakových tiár, ornátov, opaskov a črievíc vykladaných drahokamami!

Všetko toto bolo teraz treba posnímať zo stien a oltárov, povytáňovať zo skriň a truhlíc, z rámov a z pántov. Všetko bolo treba vyviezť a uschovať – či už v kremľských skladoch, alebo v sejfoch NKVD. Najviac práce bolo pri snímaní mramorov. Mramorové dosky, privarené olovom k tehlovým múrom, sa nechceli poddať, nedali sa odtrhnúť. Trvalo to celé týždne, nevieme, či toto zdĺhavé tempo Stalina znervózňovalo. Ak áno – ťažko by sa tomu dalo čudovať. Stalin mal v tom čase totiž na hlave desiatky problémov. Predovšetkým riadil akciu, v ktorej bolo hladom usmrtených desať miliónov ľudí na Ukrajine. Usmrtenie desiatich miliónov ľudí pri vtedajšom stave techniky nebolo ľahkou úlohou. Ešte neboli známe plynové komory, neboli známe zbrane hromadného ničenia. Fakty hovoria, že priebeh tejto akcie bol predmetom jeho mimoriadneho záujmu. Stalin bol človek podozrievavý, nikomu nedôveroval, sám čítal hlásenia z Ukrajiny, vydával nové smernice a dekréty, umýval hlavy lajdákom a to si predsa muselo vyžadovať veľa času a nervov.

Súčasne generálny tajomník bdel nad výstavbou ambiciózne plánovanej siete táborov – veľká úloha v takej obrovskej krajine, tým skôr, ak vezmeme do úvahy drsné podnebie, nesmierne ťažkosti s dopravou a nedostatok stavebných materiálov všetkého druhu. A čas súril – vodca už koncipoval svoju prvú veľkú čistku: niekam bolo treba umiestniť milióny odsúdených. V tejto situácii by bolo Stalinovi aj ťažko vyčítať, keby bol napríklad trochu poľavil v dozore a záujme o pokroky pri búraní chrámu Krista Spasiteľa. Napokon, už mal po päťdesiatke a roky vražedného boja o moc musel cítiť v kostiach.

A predsa – nie!

Všetko nasvedčuje tomu, že Stalin ani na chvíľu túto záležitosť nezanedbal. Dá sa tušiť, že si uvedomoval, aká obrovská bola výzva, ktorá stála pred ním a pred jeho ľuďmi. Veď išlo o to, aby sa iba s veľmi zaostalou a primitívnou technikou sotva za štyri mesiace (takýto termín bol vymedzený

na túto desivú operáciu) zbúralo to, čo sa s neobyčajným úsilím a mimoriadnou obetavosťou budovalo štyridsaťpäť rokov.

A predsa sa ukázalo, že je to možné! Keď už bol napokon chrám pozbavený všetkého, čo sa dalo vyviezť z jeho skvostného, prebohatého interiéru, z jeho pokladníc a šatníc, z jeho skriň a skryš, z oltárov a zvoníc, všetkého, čo sa dalo odtrhnúť z ikonostasu, zo stien a brán, čo sa dalo odrezať, odseknúť, odkrútiť, vytriahnuť, vypáčiť, vydlabať a vylámať, keď, ako hovorím, zručné brigády, pracujúc vo dne v noci, definitívne dokončili svoje dielo – ničitelia uvideli pred sebou otriasajúci pohľad: stáli uprostred gigantickej, pošmúrnej a odpudzujúcej škrupiny z tehál, na ktorej sa tu a tam črtali postavy robotníkov na lešeniach, prilepené ako hmyz na koži obludného zvieraťa.

Analógia s krutou víziou Gianbattistu Piranesiho sa natískala sama od seba.

Začína sa druhé dejstvo drámy chrámu Krista Spasiteľa. Doteraz išlo iba o to, aby ho vylúpili a zdevastovali, teraz o to – aby ho zborili a zrovnali so zemou. Tu sa však vynoril ozajstný technický problém: ako zrucať takú gigantickú stavbu stojacu uprostred mesta? Najjednoduchšie by bolo zbombardovať ju, ale to neprichádzalo do úvahy, pretože v blízkosti chrámu sa nachádzali rozličné veľvyslanectvá, a predovšetkým – neďaleko stál Kremel. Čo keby pilot zle trafil?

Najprv to skúšali s kladivom. Ale kladivo tu bolo nanič. Ako by sa dali kladivom rozbiť stometrové múry, ktorých hrúbka presahuje tri metre! Prirodzene, v skladoch Červenej armády sú dostatočné zásoby dynamitu, aby sa pod chrám umiestnili nálože a veľká budova vyletela do vzduchu. Áno, ale čo ak sa urobí chyba vo výpočtoch a do vzduchu vyletí pol mesta, a čo by bolo najhoršie – vyletí Kremel?

Napokon sa rozhodlo (veľmi rozumne!) ísť cestou experimentov a skúšok. A tak sa teda navrta diera a vloží sa šúlok tritolu. Výbuch, záblesk, zvířený oblak prachu. Keď hmla opadne, míneri sa zídu, pozerajú, merajú – koľko sa odtrhlo. Teraz navrtávajú väčšiu dieru a vložia dvojnásobnú nálož. Výbuch je proporcionálne silnejší, záblesk jasnejší, zdvihlo sa viacej prachu. A tak krok za krokom, nálož za náložou, meter za metrom. Tu zvalia kúsok kupoly, tam odstrelia vrchol zvonice, inde zasa zboria fragment múru. Rátajú s tým, že takýmito otrasmi natoľko rozkolíšu celú konštrukciu, natoľko uvoľnia a oslabia jej štruktúru, že neskôr postačí jedna silnejšia nálož a veľký chrám sa ocitne v ruinách.

A čo o tom hovoria obyvatelia Moskvy? (Sú ich v tom čase tri milióny.) Búrajú predsa ich baziliku sv. Petra, ich katedrálu Notre Dame, ich čenstochovský kláštor.

Čo hovoria?

Nič nehovoria.

Život beží ďalej. Ráno sa dospelí náhlija do práce, deti idú do školy, babky sa stavajú do šorov pred obchodmi. Podchvíľou dakoho zoberú, raz niekoho z domu, raz známeho z roboty, inokedy suseda.

Nuž čo, život je taký.

Istú aktivitu vyvíjajú iba obyvatelia domov v susedstve chrámu. Vo voľných chvíľach vychádzajú na balkóny alebo vyliezajú na strechy svojich činžiakov a sledujú prácu ničiteľov – mínerov aj tých, ktorí kladivami rozbíjajú sochy svätcov, portály a atiky.

Hľadia, pozorujú, mlčia, veď o čom sa tu dá hovoriť?

Nikto neprotestuje, nemanifestuje, nehliadkuje. Koba by napokon také veci nestrpel.

Chrám definitívne umiera 5. decembra 1931.